

Jasper RIDLEY, *Tito (Biografija)*, Prometej, Zagreb 2000., 532 str.

U biblioteci Liber memorabilium nakladnik Prometej tiskao je djelo Jaspера Ridleyа *Tito - Biografija*, prevedeno s engleskoga, a tiskano u Londonu 1994. godine. Knjigu je autor podijelio na trideset poglavlja, a svako sadrži cjelinu iz bogatoga Titova životopisa. Ocjenjujući naslove tih poglavlja ne bi se baš moglo reći da izražavaju najvažnije trenutke iz njegova života. Titov životni put mogao se izraziti karakterističnijim naslovima poglavlja koja bi čitatelju upečatljivije označila razdoblja iz Titova revolucionarnog i državničkog rada.

Urednik knjige Božo Rudež u uvodu knjige (Riječ urednika) naglašava da se hrvatski prijevod knjige pojavljuje u godini triju obljetnica, pedesetpete obljetnice antifašističke pobjede, dvadesete obljetnice Titove smrti i desete godine raspada Jugoslavije. U jezgrovitom i znakovitom uvodu urednik analizira dramu Hrvatske u posljednjih 55 godina XX. st. konstatirajući da je «nad starim i novim humcima i rakama - magla» u očekivanju kritičke studije koja će objasniti i sistematizirati «ovu zbrku političkih pojmova i zlokobnih ljudskih sudbina» i koja će bez ideoloških primjesa izložiti «sve bitne činjenice hrvatske novije povijesti, što bi nam olakšalo kretanje po minskom polju i kročenje kroz još uvijek gustu maglu.» Knjiga u kojoj je riječ, upravo tome pridonosi smatra Rudež.

S urednikom bismo se u globalu mogli složiti. Međutim, treba konstatirati da ova knjiga u mnogim svojim djelovima zbog autorova manjkavog poznavanja hrvatske povijesti i povijesti ostalih naroda bivše Jugoslavije tome ne pridonosi, dapače čitatelja netočno informira. To su uglavnom oni dijelovi knjige u kojima se autor upušta u objašnjavanja događaja povijesti južnoslavenskog prostora. Tipičan primjer takvoga netočnog prikazivanja je poglavlje «Jugoslaveni» u kojem netočno određuje vrijeme osvajanja Ilirika navodeći da su ga Rimljani osvojili u II. st. prije Krista, a ne zna da je to bilo početkom I. st. poslije Krista. Zbunjuje konstatacija da su Rimljani «(...) lako podčinili Dalmatince, no trebalo im je 150 godina da potpuno pokore Ilire». U antičkom dobu nisu postojali Dalmatinci već Dalmati. Što reći za konstataciju: «Šesto milja sjeveroistočno od granica Ilirika neka su plemena, poznata pod imenom Južni Slaveni, živjela gdje je danas Zapadna Ukrajina ... Valjda su to bila slavenska plemena koja su dolaskom u Ilirik dobila naziv Južni Slaveni.» Za autora knjige ta su plemena «tumarajuće horde imigranata». Začudo u VI. i VII. st. autor u Iliriku nalazi Bošnjake i Crnogorce. Za njega pravoslavci postoje nakon doseljenja. Moglo bi se sa sigurnošću reći da u autora postoji potpuna zbrka što se tiče seobe Južnih Slavena i njihove kristijanizacije. Autor ne zna ni za seobu Hrvata u VII. st.

Neznanje je autor pokazao i u poznavanju hrvatske povijesti iz ranoga srednjeg vijeka. Autoru je nepoznato razdoblje ranofeudalne hrvatske države, a nejasan mu je i položaj Hrvatske u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu (on Ugarsku naziva Mađarskom). Tvrdnja da feudalizam nikad nije uhvatio korijena dalje od Hrvatske nije točna. Kao da ne poznaje razdoblje države Nemanjića, a ni turski feudalni sustav koji se na Balkanu učvrstio od osmanlijskih osvajanja do XIX. st. Prema autorovu opisu stječe se dojam da Srbi i nisu bili pod turskom vlašću punih 500 godina. Legendu o kraljeviću Marku skoro prikazuje kao stvarnost, a za cara Dušana Silnog tvrdi da je «vladao Balkanom porazivši Madare i osvojivši Bugarsku, Albaniju i Makedoniju.» Dobro je poznato da Dušan nije uspio u na-

stojanju da se proširi na prostor Hrvatsko-ugarske države, prema tome o porazu Mađara (Ugra) se ne može govoriti.

Autor spominje da su Turci ukinuli «srpske demokratske institucije», ali ne navodi koje su to demokratske institucije bile u centraliziranoj feudalnoj srpskoj državi. Autoru nije jasan pojam Austro-Ugarske, spominje je već u početku XVIII. st. Neobična je i ova tvrdnja: «Napoleon je osnovao Dalmatinsku republiku i Austro-Ugarsku Monarhiju prisililo da prepusti Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju ali kada je najzad bio zbačen, velike su sile na Bečkom kongresu Austro-Ugarskoj vratile Sloveniju i Hrvatsku.»

U knjizi se navode progone pravoslavnih vjernika u Osmanskom carstvu, a ne spominju se progone katolika koje su Turci u XVI. st. prepustili pravoslavnoj crkvi utemeljenjem Pečke patrijaršije. Iako poglavlje ima naslov «Jugoslaveni» u njemu nema ni jedne riječi o ilirskom pokretu a ni o Štrossmayeru i njegovom jugoslavenstvu.

U poglavlju «Marksisti» autor je želio čitatelja uvesti u pojavu komunističke ideologije koju je mnogo kasnije i Tito prihvatio. Nažalost ni u tome ne uspijeva, jer zapravo piše o povijesti Južnih Slavena u XIX. st. i to nesuvislo, zbrkano i vrlo nevjesto. Kao da nije želio prikazati osnovne postavke marksističke ideologije i komunističkog nadzora, već prikazati Čehe i Hrvate kao kontrarevolucionare koji guše revoluciju u Mađarskoj i u Beču. U svezi s tim konstatira: «Južni su se Slaveni 1848. digli kako bi proveli nacionalnu nezavisnost samo zato da bi u isto vrijeme ugušili njemačku i mađarsku revoluciju.» Autor ni jednom riječju ne spominje položaj Hrvata u to doba kao ni njihov nacionalni (demokratski) program za preustroj Habsburške Monarhije i ostvarenje njihove samostalnosti.

Poglavljem «Mladi Broz» autor zapravo počinje pisati Titov životopis. U njemu se uz već poznate činjenice iz Titove mladosti iznose navodne tajne Titova identiteta pa autor opravdano kaže da je to tajna samo zato «što su ljudi čvrsto odlučili da bi trebala biti tajna». U svezi s tim navode se kojekakve priče koje sa stvarnim Titovim podrijetlom nemaju nikakve veze (spominje se čak i priča da je Tito nezakonit sin W. Churchilla). I u ovom se poglavlju autor upušta u povijesne diskurse iz hrvatske povijesti pa opet griješi. Riječ je o događajima 1903. u hrvatskoj. Ne spominjući Zaprešić već «(...) selo blizu Kumrovcu gdje su izbili nemiri i gdje je mađarska vojska pucala na demonstrante i ubila : dvadeset trojicu demonstranata a ranila nekoliko stotina», što je zaista netočno. Zna se da je u Zaprešiću zbog isticanja mađarske zastave na zgradi željezničke postaje izbio sukob s oružništvom.

Poglavlje «Metalac» također ima pogrešaka. Jedna od njih je i tvrdnja da je panslavizam i socijalizam 1900. bilo ideološko opredjeljenje koje je istovremeno uhvatilo korijene u Hrvatskoj i Srbiji te da je to bila prva veza između dva dijela Europe koji su od VI. st. išli različitim putovima. Spominjući Titov put od Zagorja do Trsta navodi se da je Tito propješačio «put od dvadeset kilometara kroz snijeg, spavajući u štalama pored puta». Ovo poglavlje inače sadrži mnogo novih podataka iz Titove mladosti koji dosad nisu bili poznati.

U poglavljima «Stariji vodnik Broz» i «Građanski rat u Rusiji» opisuje se Titov život na istočnom frontu i njegovo zarobljavanje te život u Rusiji u revolucionarnoj 1917. godini. Pri tome se tvrdi da Tito nikad nije bio panslavist niti da je u Oktobarskoj revoluciji imao bilo kakvu značajnu ulogu. Zanimljive su

autorove ocjene Srbije u Prvome svjetskom ratu u kojima ističe pohvalne ocjene britanskog i francuskog tiska o ulozi «hrabre male Srbije u ratu» i kaže da su «Srbi stoljećima bili hrabriji, pouzdaniji i uspješniji od drugih Jugoslavena». Također i da su oni spriječili «napredovanje Nijemaca prema Carigradu» što je po mišljenju autora omogućilo srpsku dominaciju u novostvorenoj državi 1918. godine.

Poglavlje «Povratak u Jugoslaviju» početak je opisa Titova uspona u hijerarhiji jugoslavenskoga komunističkog pokreta. Stupanje Josipa Broza u revolucionarni komunistički pokret autor objašnjava činjenicom koja je uslijedila nakon njegova govora nad grobom jednog prijatelja zbog kojeg je bio uhićen u Velikom Trojstvu, gdje je radio u jednom mlinu. Autor smatra da je taj događaj obilježio Titovu daljnju sudbinu. Policija ga je označila kao opasnog komunističkog agitatora. Prijelomni događaj se, kaže autor, dogodio nakon smrti vlasnika mlina Samuela Polaka u ljeto 1925., kad je vlasnik mlina postao njegov zet Oskar Rozenberg koji je od Tita tražio da se odluči hoće li raditi ili se baviti politikom. On je prihvatio politiku i postao profesionalni revolucionar.

Napredovanje Tita u komunističkoj hijerarhiji autor prati kroz njegovu djelatnost u ogranku sindikata metalaca. Ocjenjujući Titov politički kredito autor konstatira da se on cijelog života držao Buharinova načela da u komunističkoj državi mogu postojati dvije stranke samo ako je jedna od njih u zatvoru. Obrazlažući ulogu Tita na VIII. zagrebačkoj partijskoj konferenciji na kojoj su se sukobile dvije frakcije (lijeva i desna) ne spominje ulogu Andrije Hebranga i Josipa Kraša koji su Titu pružili svesrdnu potporu i pomoć da njegova linija pobijedi u likvidaciji frakcija.

Ni opis događaja u Narodnoj skupštini 1928. prilikom atentata na zastupnike Hrvatske seljačke stranke (HSS) nije povijesno istinit jer se ne navodi točan redoslijed likvidacije hrvatskih zastupnika, a neistinit je i opis sudbine ubojice Puniše Račića (čije se ime ne spominje). Netočna je i tvrdnja da je atentator na kralja Aleksandra bio «član nacionalističkog pokreta ustaša». Odnosi između Jugoslavije i Italije nisu bili nakon atentata tako loši kako ih autor opisuje (navodno je prijetilo izbijanje rata). U povodu atentata jugoslavenska je vlada od Lige naroda zatražila samo da se ispita odgovornost Mađarske.

Titovo revolucionarno sazrijevanje opisano je u poglavljima «Profesionalni revolucionar», «U zatvorima kralja Aleksandra» i «Hotel Lux». Iz njih saznajemo o izgradnji Titove političke osobnosti i pronicljivosti što ga je očuvalo od Staljinovih čistki u kojima su nestali mnogi članovi KPJ. Ova poglavlja obiluju sadržajnim i po mnogo čemu, za čitalačku javnost, novim spoznajama o Staljinovim čistkama i sukobima u rukovodstvu Komunističke partije SSSR-a kao i događajima vezanim uz sudjelovanje jugoslavenskih komunista u Španjolskom građanskom ratu.

Tito je, kaže autor, u tom razdoblju (1934.-1939.) odbacio mnoge iluzije o SSSR-u, ali s SSSR-om nije prekidao jer nije imao drugog izbora, bio je i ostao «vojnici revolucije». Pri tome autor otkriva važnu karakternu osobinu J. Broza tvrdnjom da mu je bilo žao što je otkrio istinu o Staljinu i njegovu režimu. Autor smatra da je Tito izbjegao sudbinu mnogih komunista koji su nestali u čistkama, zahvaljujući samom sebi. Bio je oprezan, bavio se samo stvarima koje su se ticale Jugoslavije ne špijunirajući protivnike, ne ističući se u ničemu. Bio je tih i neprimjetan što ga je očuvalo od uhićenja. Za njegovo imenovanje generalnim

sekretarom autor ne navodi datum niti podrobnije obrazlaže odnose u rukovodstvu KPJ kao ni uzroke koji su utjecali na to da je baš on postao generalni sekretar, što inače nije do kraja objašnjeno ni u historiografiji jugoslavenskoga komunističkog pokreta. Autor tvrdi da je 1938. Tito obavljao dužnost generalnog sekretara, a da ga je na to mjesto Kominternu potvrdila 5. siječnja 1939. godine. U knjizi *Pregled istorije Komunističke partije Jugoslavije* stoji da je krajem 1937. godine Kominternu povjerila rukovodstvo KPJ Josipu Brozu Titu i dala mu mandat da osnuje njezin centralni komitet koji je osnovan početkom 1938.

Poglavljem «Pakt Hitler - Staljin» autor počinje opis nove uloge Josipa Broza u komunističkom pokretu Jugoslavije u kojem je izrastao u značajnu političku ličnost koja će u vremenu raspada Jugoslavije preuzeti vodeću ulogu u pružanju otpora okupatoru. Iz opisa je vidljivo da je Tito dobio naklonost Kominterne, a prema tome i Staljina ocjenom Drugoga svjetskoga rata koji je tek počeo. Ocjena se u biti razlikovala od ocjene drugih europskih komunističkih partija i najviše je odgovarala sovjetskom vodstvu (ocjena da je rat s obje zaraćene strane imperijalistički). Tito je iz Moskve pozvao narode Jugoslavije (ne kako tvrdi autor jugoslavenski narod) da budu spremni braniti zemlju. Sovjetima se svidjelo i stajalište jugoslavenskih komunista prema ratu SSSR-a s Poljskom i Finskom da ratom SSSR širi granice socijalizma i spašava narod «istočne Poljske od njemačke okupacije.»

Uloga Tita na V. zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu djelomično je obrađena jer nedostaje stajalište KPJ prema nacionalnom i socijalnom pitanju, sindikatima i pozivu na jedinstvo radničke klase. Određujući odnos Tita prema Staljinu i SSSR-u u tom razdoblju autor s pravom konstatira da ih «(...) nije volio histeričnom ljubavlju fanatika i obraćenika već kao što vojnik i običan građanin voli svoju zemlju i vođu kojem je obećao vjernost».

Poglavljem «Njemačka invazija» autor počinje opis Titove uloge u oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Osvrćući se na stanje na prostoru bivše Jugoslavije autor ističe izgradnju Titove strategije u vođenju rata pri čemu konstatira da se Tito nije odricao političke linije Kominterne, ali ju je, kaže autor, svjesno zaobilazio. Osnovna postavka njegove politike bila je priprema za vođenje oslobodilačkog rata u situaciji agresije na Jugoslaviju, ali i tendencija da se Jugoslavija ne angažira u ratu na strani zapadnih saveznika.

Ocjenjujući politiku ustaša, autor ponovno upada u pogreške.

Za ustaše kaže da su se smatrali «borcima u vjerskom ratu za Rimokatoličku crkvu protiv istočno pravoslavnih Srba, Židova i boljševika i ateista». Netočna je i tvrdnja da su ustaše prisilno pokrštavale (valjda prekrštavale) Srbe zato jer je «mnogo Hrvata u doba velike Srbije cara Dušana u 14. st. pod prijetnjom smrti prevedeno iz rimske vjere u pravoslavlje», a ustaše su to sada svojom politikom željele ispraviti. Ne znamo odakle autoru ova tvrdnja kad se zna da Dušan Silni nije vladao hrvatskim teritorijem. Autor prihvata i tezu o genocidnosti ustaša tvrdnjom da su u Drugome svjetskom ratu primijenili genocid jer su do siječnja 1942. «ubili četvrt milijuna Srba» prije nego što su «Nijemci počeli likvidirati Židove u plinskim komorama». Uz navedeno autor ističe da istrebljenje cijelog stanovništva na Balkanu nije bilo ništa novo jer je na tom prostoru bilo sličnih pojava mnogo prije nego što je «netko izumio riječ genocid».

Autorov prikaz uloge Katoličke crkve u Hrvatskoj i nadbiskupa Štepinca nije objektivn. Prikaz je jednostran i ne odražava stvarno stanje. Spominje se da je poglavar Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj nadbiskup A. Štepinac služio «Te

Deum» u svojoj katedrali kao zahvalnicu za osnivanje ustaške države, a u povijedi pohvalio ustaše, dok su drugi biskupi aktivnije podržavali ustaše pozdravljajući «pobjedu Blažene Djevice Marije, koja je posjetila svoje Hrvate i uzvikivali parolu - Za Krista i ustaše». Ako se autor već želio upuštati u ocjenjivanje uloge Katoličke crkve u hrvatskoj za vrijeme rata, onda je morao postupiti odgovornije i konzultirati svu relevantnu literaturu i izvore kojih u posljednje vrijeme zaista ima dosta i koji pokazuju da uloga nadbiskupa Stepinca nije bila takva kao što je on prikazuje.

Kad je riječ o Stepincu, autor se na njegovo uhićenje i suđenje osveće u poglavlju «Hladni rat» konstatirajući da je Stepinac optužen za izdaju jer je tijekom rata surađivao s neprijateljem.

Za suđenje Stepincu autor kaže da nije bilo pravedno i da je bilo pristrano, ali da nije bilo «ni namješteno suđenje sovjetskog tipa». Stepinac, kaže se, nije priznao, niti se dodvoravao, već se uporno opravdavao i s optuženičke klupe optuživao komunističku vlast.

Napad Hitlera na SSSR, sasvim mijenja politiku i taktiku KPJ. Opisujući ulogu Tita u svezi s organizacijom otpora u okupiranoj Jugoslaviji, autor s pravom konstatira da je otpor koji su komunisti pod vodstvom Tita pripremali trebao biti opće jugoslavenska stvar pa je zbog toga i sjedište CK KPJ iz Zagreba premješteno u Beograd, gdje su po Titovoj ocjeni postojali bolji uvjeti za organizaciju otpora. Treba znati da su komunisti u to vrijeme bili jedina politička snaga koja je djelovala na čitavom prostoru bivše Jugoslavije i koja je nastupala s jugoslavenskim programom. Spominjući poziv koji rukovodstvo KPJ donosi, a koji se poziva na ustanak, autor ističe da je upućen «proleterima svih dijelova Jugoslavije». Ako se misli na poziv upućen 4. srpnja 1941. onda to nije točno jer taj proglas poziva sve narode Jugoslavije, a ne samo komuniste (proletere), što je bitna razlika. Proglas koji autor spominje ima mnogo užu bazu. Po njemu ustanak i oslobodilačka borba ne bi imala opće nacionalno i narodnofrontovsko obilježje, a partizanski ustanak koji je izrastao iz navedenog proglašenja je to obilježje upravo imao. Autor tvrdi da Tito nije čekao direktive Kominterne za dizanje ustanka (što je točno) te da je 27. lipnja 1941. imenovan vrhovnim zapovjednikom NOP Jugoslavije. U svezi s tim treba znati da je Tito tu funkciju imao već od travnja 1941. kad se formira Vojni komitet koji je pripremao ustanak. Kad je riječ o samostalnoj Titovoj akciji u dizanju ustanka ipak treba reći da Tito ni jedan potez nije poduzimao bez dodira i savjetovanja Kominterne.

Iz teksta u kojem se opisuje donošenje odluke o dizanju ustanka, neposredno nakon napada Hitlera na SSSR, nedostaje pobliže objašnjenje zašto je ta odluka upravo tako donesena. Dobro bi bilo da je rečeno da su jugoslavenski komunisti bili uvjereni da će SSSR u kratkom vremenu pobijediti Njemačku i tako omogućiti uspostavu socijalističkog poretka u Europi pa tako i u Jugoslaviji. Neposredno angažiranje Tita u vođenju oružane borbe autor vezuje s politikom vodstva partizanskog pokreta u Srbiji koje je provodilo socijalnu revoluciju, a ne narodnooslobodilačku borbu što je bilo u suprotnosti s direktivama Kominterne. Ova je tvrdnja teško prihvatljiva jer bi to značilo da je Tito namjeravao rukovoditi oslobodilačkom borbom izvan područja na kojem su se borbe vodile, što je teško zamisliti.

Poglavlje «Od Užica do Bihaća» počinje opisom pregovora Tita i Draže Mihajlovića, četničkog vođe, što se prezentira uvjerljivo i razumljivo kao i cjelo-

kupno razdoblje borbi u Srbiji 1941. godine za tzv. Prve neprijateljske ofenzive. Iz tog dijela knjige zanimljiva je autorova konstatacija da su i «partizani ponekad ubijali», iako im je, kako kaže autor, Tito naredio kao osnovno pravilo ne ubijati zarobljenike koje su čuvali za razmjenu za uhićene komuniste u zatvorima i koncentracijskim logorima.

Autor pomno prati realizaciju Titove politike u praksi.

Zanima ga način provedbe promjena u vlasničkim odnosima na oslobođenom teritoriju na kojem su partizani uspostavili vlast. U svezi s tim dobro uočava Titove riječi izrečene u Foči 21. veljače 1942. kad kaže: «Likvidirat ćemo kulaka ali ne zato što je kulak već zato što je petokolonaš». Znači, kroz narodnooslobodilačku borbu provodila se i klasna borba, što je bila nepobitna istina.

Zasjedanje AVNOJ-a u Bihaću autor naziva konferencijom. Pišući o njegovim odlukama u središtu autorove pozornosti su promjene u strukturama vlasti i radikalne promjene u društvenim odnosima pri čemu se zaključuje da su odluke AVNOJ-a bile umjerene i da se nije planiralo osnivanje komunističke države, već uspostava nacionalnog oslobođenja, nezavisnosti i istinske demokracije i slobodnog poduzetništva. Međutim, iz autorova vida izostala je bitna komponenta zasjedanja, perspektiva federativnog uređenja buduće Jugoslavije te njegova promocija u vrhovni organ oružane borbe naroda Jugoslavije.

U poglavlju «Ožujski pregovori i Sutjeska» autor dotiče temu o kojoj se u Jugoslaviji poslije Drugoga svjetskoga rata uglavnom šutjelo i o kojoj se nije pisalo niti se spominjala u udžbenicima. Riječ je o pregovorima vrhovnoga partizanskog vodstva s predstavnicima njemačke vlasti u NDH u vrijeme IV. neprijateljske ofenzive, koji su se vodili u Zagrebu. Rezultat je bio razmjena zarobljenika, međutim, Nijemci nisu pristali na primirje koje partizani nude, a partizani nisu prihvatili zahtjev da se javno odreknu saveza s Antifašističkom koalicijom. Autor nam otkriva još jednu novost iz partizanskog rata, Titovu naredbu da partizani izbjegavaju borbe s Nijemcima te da i usredotoče sve snage protiv četnika.

Iz poglavlja «Fitzroy Maclean» autor donosi niz pojedinosti o putovima međunarodnog priznavanja partizanskog pokreta za što je uvelike zaslužan i F. Maclean. Tim je priznanjem i pomoći koju je od Saveznika dobio Tito postigao još jednu značajnu pobjedu, presudnu za uspjeh partizanskog pokreta. Pišući o suradnji jugoslavenskih partizana s grčkim partizanima, autor navodi da je Makedonija 1919. podijeljena između Jugoslavije, Bugarske i Grčke, a da je 1941. godine Hitler Makedoniju prepustio Bugarskoj. Zna se da je Makedonija podijeljena u balkanskim ratovima 1912. i 1913. godine.

Netočna je i autorova konstatacija da se AVNOJ 1943. godine u Jajcu proglašio privremenom vladom. Autor ne uočava da se AVNOJ proglasio vrhovnim zakonodavnikom tijekom nove federativne Jugoslavije te da je na tom zasjedanju uspostavljena vlada pod nazivom Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije. Od tada zapravo postoje dvije jugoslavenske vlade, jedna u zemlji, a druga u emigraciji.

Tvrđnja da su Britanci osvojili Vis također nije istinita. Na Visu su partizani nakon kapitulacije Italije 1943. uspostavili vlast i ostali sve do sloma fašizma 1945. Britanci su na Visu imali vojnu bazu i aerodrom, ali je civilna vlast bila u rukama partizana. Bobbene akcije koje su partizani iz Visa poduzimali na obližnje otoke, Britanci su sa svojim snagama potpomagali, poduzimajući zajedničke akcije, a ne samostalne, kako to autor tvrdi.

Poglavljia «Od Drvara do Beograda» i «Pobjeda i osveta» na zanimljiv način donose opise suradnje Tita s Britancima. Iz opisa se zaključuje da Tito nije bio iskren i korektan prema Churchillu i V. Britaniji. Autor kaže, da su Britanci bili svjesni da ih je Tito nadmudrio. Ne bi se moglo reći da autor osuđuje Tita i komunističku vlast za događaje kraj Bleiburga. U svezi s tim autor citira Titovu naredbu od 14. svibnja 1945. Vrhovnom štabu slovenske vojske (je li postojao Vrhovni štab slovenske vojske preustrojem NOV i POJ početkom 1945.?) u kojem se kaže da se «(...) po svaku cijenu spriječi ubijanje zarobljenika i svih ubičenih.» Osobe osumnjičene za ratne zločine prema navedenoj naredbi trebalo je predati vojnom sudu. Autor se zalaže da se stradanja zarobljenih kraj Bleiburga ocjenjuju onim mjerilima kako je na ta stradanja gledala svjetska javnost 1945. a ne 1984. Osvrćući se na ukupan broj žrtava rata na prostoru Jugoslavije 1941.-1945. autor smatra da se u tome pretjeruje.

Osvrćući se na događaje u Jugoslaviji koji su prethodili izborima za Ustavotvornu skupštinu, autor kaže da je nova seljačka stranka (valjda Hrvatska republikanska seljačka stranka - HRSS, nastala iz Izvršnog odbora HSS-a koji se odvojio od Mačeka) «dobro prošla na izborima». Zna se da na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1945. stranke nisu isticale svoje liste, već je bila istaknuta samo lista Narodnog fronta. Političke stranke izvan Narodnog fronta su apstinirale, a tzv. «kutija bez liste» samo je formalno omogućivala izbor različitih političkih programa. Netočna je i konstatacija da su Šubašića nagovorili da podnese ostavku na položaj predsjednika kraljevske vlade i preuzme dužnost ministra vanjskih poslova u Titovoj vladi koja se nakon izbora trebala formirati. Zna se da je vlada kralja Petra (izbjeglička vlada) prestala djelovati formiranjem zajedničke jugoslavenske vlade u ožujku 1945., što je bio rezultat pregovora Tito-Šubašić. Šubašić je u toj vladi obnašao funkciju ministra vanjskih poslova. Zbog Titova neizvršavanja dogovora s Visa, Šubašić je 8. listopada 1945. dao ostavku, dakle prije izbora za Ustavotvornu skupštinu. Netočna je i autorova konstatacija da se na izborima za Ustavotvornu skupštinu glasovalo metalnim kuglicama (da bi se znalo tko za koga glasuje), a da su kutije bile obložene gumom. Istina je da se glasovalo gumenim kuglicama.

Sam navodi da je kraj Bleiburga stradalo 23.000 ljudi, a da su Britanci partizanima predali 200.000 izbjeglica, uz uvjet da se povuku iz Trsta i Austrije.

U poglavlju «Hladni rat» opširno se opisuju međunarodni odnosi u svijetu, a u sklopu njih i Titova uloga u njima. Za Tita se tvrdi da nije popuštao zapadnim saveznicima te da je želio pružiti svu moguću pomoć i potporu ljevičarskim pokretima u Europi i svijetu. Autor kaže da se Tito «zanesenjački opredijelio za SSSR» pa su ga zbog toga Velika Britanija i SAD držali za «najgoreg neprijatelja i najgorljivijeg od svih komunističkih prosovjetskih diktatora u istočnoj Europi».

Sukob Staljina s Titom iscrpno je opisan. Autor ga dovodi u vezu sa sukobom do kojeg je došlo u Kremlju između Staljina i Maljenkova s jedne strane i Ždanova i Molotova s druge strane. Tito je navodno bio na strani nepomirljivih (Ždanova i Molotova) koji su bili za zaoštavanje odnosa sa SAD-om i V. Britanijom. Povod tomu autor vidi u odnosima Tita i Dimitrova i u stvaranju balkanske federacije bez prethodnih konzultacija sa Staljinom. Osnovni uzrok sukoba autor vidi u tome što se Tito nije htio potčiniti Staljinu i izvršavati bez pogovora njegove naredbe i zahtjeve. Iz daljnje elaboracije ovog pitanja vidljivo je da

autor Tita doživljava kao iskusnog političara koji vodi dosljednu politiku i koji vidi njezine ciljeve.

U sklopu sukoba sa Staljinom i Titove politike prema pristalicama Staljina u Jugoslaviji, autor se osvrće i na Goli otok. Autor tvrdi da je Tito naredio Rankoviću osnivanje logora bez prethodnih konzultacija s vladom i Politbiroom. U tom se logoru, kaže autor, upravljalo «po nacističkom ili sovjetskom modelu koncentracijskih i prisilnih radnih logora s odabranim zatvorenicima koji su mjesto stražara upravljali logorom». Tita se za režim u logoru ne optužuje, ali se tvrdi da se Tito «pretvarao da ništa ne zna o Golom otoku a znao je za sve brutalnosti UDBE». Za slučaj Hebranga se kaže da je bio ucijenjen od Sovjeta da im bude agent prijetnjom da imaju dokument kojim se potvrđuje da je bio agent Gestapoa. Kad je za to saznao Ranković i otkrio da Hebrang, on i Žužević posjećuju sovjetsku ambasadu, bili su uhićeni. Autor vjeruje Titovim bliskim prijateljima, koji su mu rekli da su Hebranga ubili zatvorski stražari po Titovoj naredbi. Konstatanje o Hebrangu po mnogočemu se ne slažu s ocjenama koje su prezentirane u novije vrijeme o njemu u našem tisku i povijesnoj literaturi.

Prateći životopis Tita do njegove smrti, autor ga prikazuje kao državnika koji je u vrijeme hladnoratovskih kriza i kriza u vlastitoj državi kreirao vlastite odluke i stajališta i koji je zajedno s Nehruom, Naserom, Sukarnom i drugim liderima utemeljio pokret nesvrstanosti. On je, kaže autor, ne samo izgledom već i načinom govora ostavljao dojam mudrog i odgovornog svjetskog lidera, čiji je smjer vanjske politike bio krivudav.

U poglavlju «Liberali i konzervativci» autor donosi prikaz unutrašnjeg razvoja Jugoslavije od 1952. do 1979. i Titovu ulogu u tom razvoju. Iz njega je vidljivo da Tito nije kreirao gospodarski razvoj zemlje i da ga gospodarstvo inače nije zanimalo. No, ističe da je Titov cilj bio modernizirati i industrijalizirati Jugoslaviju radi podizanja životnog standarda. Uz navedeno, autor prati unutrašnje sukobe u državi do kojih je dolazilo zbog sukoba interesa pojedinih republika i regija (sukob liberala i konzervativaca, federalista i centralista, zagovornika planskoga gospodarstva i slobodne tržišne ekonomije, gospodarski razvijenog sjevera i zaostalog juga). Tito se u načelu, kaže autor, svrstao za nerazvijene, što je značilo i svrstavanje uz centraliste i unitariste.

U poglavlju «Obuzdavanje Hrvata» opisuju se odnosi u Jugoslaviji u doba «Hrvatskog proljeća» 1971. U svezi s tim autor navodi da se liberalni pokret u Hrvatskoj poklopio s oživljavanjem hrvatskog nacionalizma «koji se nadahnjivao Jelačićem a ne Pavelićem». U hrvatskom nacionalnom pokretu uočavaju se dvije struje: liberalna i nacionalistička, a obje podržava CK SKH (što nije točno). One su se «pobunile protiv dominacije Tita i Beograda» (što također nije točno). Tito se, kaže autor, bojao da se hrvatski nacionalni pokret ne pretvori u kontrarevoluciju pa se zato okrenuo protiv njega.

U svezi s krizom do koje je došlo, Tito je bio razočaran stanjem u zemlji. Autor navodi da je 1978. godine S. Vukmanoviću Tempu rekao da u Jugoslaviji ništa ne valja i da više nema ni Jugoslavije ni Partije. Autor ne nasjeda špekulacijama o njegovoj smrti i tvrdi da je zaista umro 4. svibnja 1980. Njegovom smrću, kaže autor, u Jugoslaviji se nije ništa promijenilo. Ostala je i dalje diktatura s mnogobrojnim ograničenjima slobode, ali i uz to po njegovom mišljenju Jugoslavija nije bila totalitarna država, poput nacističke Njemačke ili SSSR-a. Događaji koji su nastali u Jugoslaviji poslije 1990. ocjenjuje građanskim ratom koji je izazvala Srbija politikom etničkog čišćenja.

Autor se u knjizi mnogo bavio Titovim ženama i ljubavnicama, kao i raznim neistinama koje su se o njegovu životu pričale u narodu. Za Tita kaže da je bio vrlo privlačan ženama zbog plavih očiju (što nekoliko puta spominje). U knjizi se detaljnije opisuje Titov odnos prema Davorijanki Paunović, zvanoj Zdenki, i Jovanki Budisavljević, iz kojeg se neposredno može ocijeniti i Titov karakter.

Ocjenjujući Titovu osobnost autor konstatira da je uživao u državnim svečanostima, velikim primanjima i banketima s gostima te da je uživao u svim oblicima pompe i sjaja. Volio se lijepo odijevati, ali su po autorovu mišljenju «pre-tjerane priče o stotinama elegantnih odijela i uniformi». Za autora «Tito je uvijek bio komunist koji se zalagao za pobjedu komunizma u svojoj zemlji i diljem svijeta. Ako je to nekad i poricao, bio je to trik kako bi prevario neprijatelja i pridonio pobjedi svoje stvari. Tijekom godina promijenio je način života i strategiju no nikada svoju odanost komunizmu.»

Titovu biografiju autor je započeo poglavljem «Smrt jednog komunista» u kojem je opisao Titov pogreb koji je prema opisu bio veličanstven, a na kojem su bili predstavnici 128 zemalja sa svih strana svijeta i to u vremenu kada su se zbog afganistanske situacije odnosi u svijetu ponovno zaoštrili. U dolasku tolikog broja predstavnika stranih država vidi ugled koji je Tito uživao u svijetu. Ništa manju počast dali su mu i sugrađani, a autor ističe da i oni koji ga danas omalovažavaju «obično će imati toliko poštenja i priznati kako su u svibnju 1980. bili pogodeni njegovom smrću. Gotovo je cijeli narod bio u žalosti i to onako kako narod tuguje samo kad umre ratni vođa». Poglavlje «Pogreb jednog komunista» završava riječima: «Tito je, kao i Aleksandar Makedonski dvadeset i tri stoljeća ranije kao veliki car Mogul Aurangzeb u Indiji 1707. i kao car Dušan u Srbiji u 14. stoljeću, umro pobjedonosan, na vrhuncu svoje moći, nesvjestan da će se u roku od nekoliko godina njegovo carstvo srušiti i nestati u kaosu anarhije i građanskog rata».

I uz propuste koje smo u ovom prikazu naveli, Ridleyjevo djelo *Tito* dobro je došlo našem čitateljstvu i povjesničarima u cjelini jer nam donosi jedan novi pogled na Tita i njegovo djelo oslobođeno ideologije i stranačke ovisnosti. To što se autor upuštao u ocjene povijesnih događaja koji često nisu bili vezani uz Titovu djelatnost, umanjuje vrijednost knjige, ali opći dojam o njoj, posebno s obzirom na interpretaciju uloge Tita, time nije umanjen. Šteta što izdavač čitatelja nije u uvodu upozorio na propuste. Vrijednost knjige bila bi mnogo veća.

Djelo je pisano na temelju opsežne strane i domaće literature, izvora i sjećanja onih koji su u životu bili bliski s Titom, a nisu bili istaknuti u javnom životu. Ono što se odnosi na Tita i njegovu osobnost uglavnom je dobro i autentično prikazano. U svezi s tim autor nam je otkrio mnoge dosad nepoznate podatke iz Titove biografije. Ovom smo knjigom proširili naše znanje o čovjeku za kojeg je H. Smith rekao da je «najuspješniji političar suvremene Europe», a M. Krleža da je «učinio za položaj Hrvata više nego itko ikada u njihovoj povijesti», uvjeren da će doći vrijeme kada će biti objektivno valoriziran i kada će mu se priznati velike zasluge.

Franko Mirošević